

О. Скочиляс-Павлів,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного та інформаційного права
Національного університету «Львівська політехніка»

СПОСОБИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Вступ. Оновлення національного законодавства спрямоване на вдосконалення певних правових інститутів. Не є винятком і адміністративне судочинство, норми якого зазнають постійних змін в напрямку міжнародних стандартів. Таку тенденцію загалом слід оцінити позитивно, адже адміністративне судочинство є можливістю захистити права звичайних громадян від порушень з боку суб'єктів публічної адміністрації. Право на такий захист гарантоване Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, яка ратифікована Україною. У статті 13 Конвенції наголошується, що кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження [1].

Ефективність захисту прав людини великою мірою визначається обраним способом захисту прав і законних інтересів. З огляду на це, слід проаналізувати способи захисту, які передбачені Кодексом адміністративного судочинства України (далі – КАС України).

Мета статті – дослідити способи судового захисту в адміністративному судочинстві та визначити особливості їх застосування.

Стан дослідження. Питання захисту прав людини у сфері адміністративного судочинства та ефек-

тивних способів захисту порушених прав громадян з боку публічної адміністрації постійно знаходиться у центрі уваги таких вчених, як Бородин І., Грицаєнко О., Ільницький О., Константи́й О., Муза О., Петрунь В., Смокович М. та інших, які присвятили свої дослідження окресленій тематиці.

Результати дослідження. Право особи на судовий захист передбачає, що кожному гарантується захист його прав, свобод та законних інтересів незалежним і безстороннім судом, утвореним відповідно до закону. Мета судового захисту в адміністративному судочинстві зводиться до поновлення порушених прав, свобод чи інтересів позивача, за захистом яких він звернувся до суду.

Ефективність судового захисту прав громадян від порушень з боку владних суб'єктів великою мірою обумовлюється обраним позивачем способом такого захисту. Відповідно до п. 4 ч. 5 ст. 160 КАС України позивач у позовній заяві має зазначити зміст позовних вимог, тобто визначити спосіб (способи) захисту прав та інтересів, передбачений законом або інший спосіб (способи) захисту прав та інтересів, який не суперечить закону та який позивач просить суд визначити в рішенні.

Разом з тим, ні КАС України, ні інше законодавство не дає визначення поняття «спосіб захисту».

Досліджуючи способи захисту цивільних прав, Кулинич О. наводить

основні підходи до розуміння цього поняття: 1) визначення способу захисту, як правового засобу впливу на суспільні відносини з метою захисту суб'єктивного права; 2) через категорію «захід»; 3) через категорію «дія»; 4) як особливий «прийом», за допомогою якого здійснюється захист права; 5) визначення способу захисту, як правової конструкції [2].

Аналіз наукових праць дає змогу констатувати, що дослідники визначають способи захисту права, як передбачені законом дії, що безпосередньо спрямовані на захист права. Саме застосування конкретного способу захисту порушеного чи запереченого права і є результатом діяльності із захисту прав. Ефективним способом захисту слід вважати той, який призводить до бажаних результатів і наслідків і дає максимальний ефект і призводить до поновлення порушеного права.

Константин О. виділяє два види способів судового захисту, які передбачені КАС України: повна процедура судового захисту прав особи (*contentieux de plein juridication*) (п. 6 ч. 1 ст. 5 КАС України) і способи судового захисту прав особи, характерні для простого провадження по відміні акта (*contentieux d'annulation*) (ч. 1 ст. 5 КАС України). В останньому випадку ідеться про п. 1 і 2 ч. 1 ст. 5 КАС України, де вказано, що особа при реалізації права на звернення до суду може просити про захист її прав у спосіб заяви вимог суто про визнання протиправним і нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень і про визнання протиправним і скасування індивідуального акта чи окремих його положень [3, с. 180].

Грицаєнко О. називає прогресивними положення КАС України, які спрямовані на ефективне поновлення порушених прав та свобод особи, оскільки, крім переліку способів захисту, КАС України передбачено можливість захищатись будь-яким

способом, не забороненим законом. Зокрема, захист порушених прав, свобод чи інтересів особи, яка звернулася до суду, може здійснюватися судом також в інший спосіб, який не суперечить закону і забезпечує ефективний захист прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (стаття 5 КАС України). Дослідник також поділяє способи судового захисту прав та законних інтересів особи на загальні та спеціальні. Перші можуть застосовуватись до всіх чи більшості суб'єктивних прав. Спеціальні – лише щодо певних прав, стосовно яких законодавством спеціально передбачений відповідний спосіб захисту [4, с. 54; 55].

Адміністративний суд наділений правом при вирішенні справи по суті повністю або частково задовольнити або відмовити в задоволенні адміністративного позову із вказівкою на спосіб захисту порушеного, невизнаного чи оспорюваного права, свободи чи законного інтересу особи у сфері спірних публічно-правових відносин. У цьому контексті адміністративний суд вправі вийти за межі позовних вимог. При цьому здійснюється вдосконалення права суддями як останній крок застосування закону в частині відходу від простого правозастосування та наближення до правотворчості. Фактично адміністративна юстиція постає як соціальна технологія, призначена для забезпечення взаємності прав та обов'язків суб'єктів приватного права та публічної адміністрації в спірних ситуаціях задля гарантування їх реалізації: *ubi ius, ibi remedium* (право там, де є його захист). На підставі пункту 5 постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 року «Про судові рішення в адміністративній справі» такий обсяг реалізації повноважень суду можливий тільки в разі, якщо це необхідно для повного захисту прав, свобод

та інтересів сторін чи третіх осіб, про захист яких вони просять. При цьому слід урахувати, що в такому разі у мотивувальній частині рішення суд повинен навести відповідне обґрунтування [5, с. 631–632].

Слід зазначити, що перелік способів судового захисту в адміністративному судочинстві передбачено у ч. 1 ст. 5 КАС України. Судовий захист порушених прав і свобод громадян у порядку адміністративного судочинства відбувається за допомогою одного із обраних судом способів такого захисту:

1) визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень;

2) визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень;

3) визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;

4) визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії;

5) встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень;

6) прийняття судом одного з рішень, зазначених у пунктах 1–4 цієї частини та стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю [6].

Перелік способів захисту не є вичерпним, оскільки у ч. 2 ст. 5 КАС України вказується на те, що захист порушених прав може здійснюватися і в інший спосіб, навіть не передбачений процесуальними нормами. Головна вимога – такий спосіб не повинен суперечити закону і більше того – повинен забезпечити ефективний захист прав, інтересів, свобод всіх, хто потребує такого захисту від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Ця норма вписується у конституційне положення,

згідно якого кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами (стаття 55) [7].

Вищенаведені норми узгоджуються із нормами частини 2 статті 245 КАС України, яка передбачає повноваження суду при вирішенні справи. Проте перелік способів захисту розширений. Крім способів захисту, передбачених у частині 1 статті 5 КАС України, частина 2 статті 245 КАС України називає додаткові, такі як: тимчасова заборона (зупинення) окремих видів або всієї діяльності об'єднання громадян; примусовий розпуск (ліквідацію) об'єднання громадян; заборона політичної партії та передача майна, коштів та інших активів політичної партії, її обласних, міських, районних організацій, первинних осередків та інших структурних утворень у власність держави; інший спосіб захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, який не суперечить закону і забезпечує ефективний захист таких прав, свобод та інтересів; затримання іноземця або особи без громадянства з метою ідентифікації та (або) забезпечення примусового видворення за межі території України або про продовження строку такого затримання; затримання іноземця або особи без громадянства до вирішення питання про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, або особою без громадянства; затримання іноземця або особи без громадянства з метою забезпечення її передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію; звільнення іноземця або особи без громадянства на поруки підприємства, установи чи організації; зобов'язання іноземця або особи без громадянства внести заставу.

Але і цей перелік не є вичерпним, оскільки у Главі «Особливості позовного провадження в окремих категоріях адміністративних справ» законодавець передбачив спеціальні способи захисту, виходячи із специфіки тої чи іншої адміністративної справи. Наприклад, у справах щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, бездіяльності Кабінету Міністрів України (ст. 266), Верховний Суд за наслідками розгляду таких адміністративних справ, може: визнати акт Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України протиправним та нечинним повністю або в окремій його частині; визнати дії чи бездіяльність Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України протиправними, зобов'язати Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України, Вищу раду правосуддя, Вищу кваліфікаційну комісію суддів України вчинити певні дії; застосувати інші наслідки протиправності таких рішень, дій чи бездіяльності, визначені статтею 245 КАС України. У справах у справах про застосування санкцій (стаття 283-1) за результатами розгляду позовної заяви Вищий антикорупційний суд ухвалює одне з таких рішень: рішення про задоволення позовних вимог повністю або частково та застосування до фізичної або юридичної особи санкції, передбаченої пунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції» або про відмову у задоволенні позову.

Отже, у КАС України закріплено невичерпний перелік типових способів захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та законних інтересів осіб, а також орієнтири для формулювання судового рішення по суті позовних вимог, який

має співвідноситися з вимогами адміністративного позову, встановленими в частині 5 ст. 160 КАС України.

Разом з тим, для реалізації права на судовий захист необхідно враховувати ту обставину, що порушення прав має бути обґрунтованим. Конституційний Суд України, вирішуючи питання, порушені в конституційному зверненні і конституційному поданні щодо тлумачення частини другої статті 55 Конституції України, у Рішенні від 14 грудня 2011 року № 19-рп/2011 зазначив, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (частина друга статті 3 Конституції України). Для здійснення такої діяльності органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи наділені публічною владою, тобто мають реальну можливість на підставі повноважень, установлених Конституцією і законами України, приймати рішення чи вчиняти певні дії. Особа, стосовно якої суб'єкт владних повноважень прийняв рішення, вчинив дію чи допустив бездіяльність, має право на захист. Право на судовий захист передбачає можливість звернення до суду за захистом порушеного права, але вимагає, щоб порушення, про яке стверджує позивач, було обґрунтованим. Таке порушення прав має бути реальним, стосуватися індивідуально виражених прав або інтересів особи, яка стверджує про їх порушення [8]. Це також впливає із пункту 4 частини 5 статті 160 КАС України, де вказується на те, що разом із позовними вимогами, позивач зобов'язаний викласти обставини, якими обґрунтовує свої вимоги, а в разі подання позову до декількох відповідачів – зміст позовних вимог щодо кожного з відповідачів.

Висновки. Судова практика свідчить, що суди можуть відмовити у задоволенні позову у зв'язку з тим, що позивач-громадянин неправильно визначив спосіб судового захисту. В цьому аспекті підтримуємо думки

вчених щодо того, що встановивши факт порушення прав, свобод чи законного інтересу особи, адміністративний суд з огляду на спеціальне завдання адміністративного судочинства та з огляду на принцип верховенства права має вийти за межі позовних вимог та поновити порушене право у належній та ефективній формі. Адміністративний суд не обмежений у виборі способу захисту та має право, виходячи із принципу верховенства права, застосувати не тільки прямо передбачений в нормативно-правовому акті спосіб захисту порушеного права особи, а й спосіб захисту, який хоч і не передбачений законом, але не суперечить йому. Лише в такому випадку можна вважати, що мета адміністративного судочинства, яка полягає у ефективному захисті прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, досягнута. Крім цього, судово-практика Європейського суду з прав людини також підтверджує необхідність ефективного захисту прав заявників. Про це ідеться, наприклад, у п. 75 рішення у справі «Афанасьєв проти України» (заява № 38722/02) від 05.04.2005, де зазначається, що засіб захисту має бути «ефективним», як у законі, так і на практиці, зокрема, у тому сенсі, щоб його використання не було ускладнене діями або недоглядом органів влади відповідної держави [9].

У статті проаналізовано способи судового захисту в адміністративному судочинстві України. Вказується на те, що право особи на судовий захист передбачає, що кожному гарантується захист його прав, свобод та законних інтересів незалежним і безстороннім судом, утвореним відповідно до закону. Мета судового захисту в адміністративному судочинстві зводиться до поновлення порушених прав, свобод чи інтересів позивача, за захистом

яких він звернувся до суду. Ефективність судового захисту прав громадян від порушень з боку владних суб'єктів великою мірою обумовлюється обраним позивачем способом такого захисту. Вказується на те, що ні Кодекс адміністративного судочинства України, ні інше законодавство не дає визначення поняття «спосіб захисту». Аналіз наукових праць дав змогу констатувати, що дослідники визначають способи захисту права, як передбачені законом дії, що безпосередньо спрямовані на захист права. Перелік способів захисту, які передбачені Кодексом адміністративного судочинства України не є вичерпним. Захист порушених прав, свобод чи інтересів особи, яка звернулася до суду, може здійснюватися судом також в інший спосіб, який не суперечить закону і забезпечує ефективний захист прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Саме тому видаються неправомірними дії суду щодо відмови у задоволенні позову у зв'язку з тим, що позивач-громадянин неправильно визначив спосіб судового захисту. Адміністративний суд не обмежений у виборі способу захисту та має право, виходячи із принципу верховенства права, застосувати не тільки прямо передбачений в нормативно-правовому акті спосіб захисту порушеного права особи, а й спосіб захисту, який хоч і не передбачений законом, але не суперечить йому.

Ключові слова: адміністративне судочинство, судовий захист, способи судового захисту, ефективний захист прав, публічно-правові відносини.

Skochylas-Pavliv O. Ways of judicial protection in the administrative justice of Ukraine

The article analyzes the ways of judicial protection in the administrative

justice of Ukraine. It is indicated that the right of a person to judicial protection provides that everyone is guaranteed the protection of his rights, freedoms and legitimate interests by an independent and impartial court established in accordance with the law. The purpose of judicial protection in administrative justice is to restore the violated rights, freedoms or interests of the plaintiff, for the protection of which he appealed to the court. The effectiveness of judicial protection of the rights of citizens against violations by powerful entities is largely determined by the ways of such protection chosen by the plaintiff. It is pointed out that neither the Code of Administrative Justice of Ukraine nor other legislation defines the concept of “way of protection”. The analysis of scientific works made it possible to state that the researchers define the ways of protecting the law, as actions provided by law, which are directly aimed at protecting the right. The list of defense methods provided for by the Code of Administrative Justice of Ukraine is not exhaustive. Protection of the violated rights, freedoms or interests of the person who appealed to the court can also be carried out by the court in another way that does not contradict the law and ensures effective protection of the rights, freedoms, interests of a person and citizen, other subjects in the field of public legal relations from violations by subjects of authority. That is why the actions of the court regarding the refusal to satisfy the claim due to the fact that the plaintiff-citizen incorrectly determined the way of legal defense appear to be illegal. The administrative court is not limited in the choice of the way of protection and has the right, based on the principle of the rule of law, to apply not only the method of protection of the violated right of a person directly provided for in the normative legal act, but also the method of protection that,

although not provided for by law, does not contradict it.

Key words: administrative justice, judicial protection, ways of judicial protection, effective protection of rights, public-legal relations.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

2. Кулинич О.П. Поняття цивільно-правового способу захисту права приватної власності на земельні ділянки. Часопис Київського університету права. 2011. № 4. С. 222–225.

3. Константи́й О.В. Способи захисту прав приватних осіб в адміністративному судочинстві. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 1. С. 179–182.

4. Грицаєнко О.Л. До питання ефективності захисту прав особи в адміністративному судочинстві. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. Том 31 (70) Ч. 2 № 2. С. 53–58.

5. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / за заг. ред. Р.С. Мельника. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 1030 с.

6. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n10686>.

7. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

8. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2011 року № 19-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-11#Text>.

9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Афанасьєв проти України» (заява № 38722/02) від 05.04.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_239#Text.

10. Ільницький О. Обрання способу судового захисту у справах із використанням дискреційних повноважень суб'єктами публічної адміністрації. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 4. С. 108–113.

